ПРОБЛЕМИ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА *PROBL. SLAVONIC STUD.*
2011. Вип. 60. С. 207–216. *2011. Vol. 60. P. 207–216.*

УДК 811.162.52'271'0

СПРОБА ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ВЕРХНЬОЛУЖИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Ева СЯТКОВСЬКА

професор Варшавського університету
(Інститут західної та південної славістики)
домашня адреса: площа Конституції, 4/8, Варшава, 00552 (Польща)
тел. 48-22-602-275-189, e-mail: ewasiatkowska@gmail.com

Стаття є певною методологічною пропозицією, а саме періодизацією історії верхньолужицької мови на основі лінгвістичних критеріїв. Детально проаналізовано сучасний стан вивчення історії верхньолужицької мови європейськими сорабістами. Представлено розвиток двох норм верхньолужицької мови – католицької та протестантської.

Ключові слова: письменство, діалект, національна мова, літературна мова, мова літератури, мовна норма, євангелісти, католики, періодизація.

Історія лужицьких мов[1] ще не стала предметом всестороннього монографічного дослідження, однак різним аспектам її присвячено чимало наукових праць, статей, нарисів, які мають велику наукову цінність. Метод, застосований у цих працях, пов'язаний з певним розумінням їхніми авторами поняття "літературна мова"[2]. Початково його ототожнювали з мовою літератури.

Найстаршим сорабістичним компендіумом відомостей про розвиток літератури і мови лужичан є "Історія серболужицької літератури" Я.А.Смолера 1881 р[3]. Після цього в Празі вийшли дві публікації чеського вченого-сорабіста Й.Пати: "Вступ до вивчення лужицького письменства" (1929) та "Серболужицька літературна мова" (1937), присвячені передовсім лінгвістичним питанням. На доволі високому рівні, як на ті часи, написана монографія польського історика літератури Ю.Голомбка "Серболужицька література" (Катовіце, 1938). Вона надихнула Р.Єнча, автора двотомного видання "Історія лужицького письменства" (т.1, 1954, т.2, 1960). Монографію Р.Єнча використали два піонери сорабістики у Львівському університеті ім. І.Франка – К.Трофимович і В.Моторний. У 1970 р. вони видали у Львові "Нариси з історії серболужицької літе-

[1] Я є прихильницею дихотомічного підходу до лужицької мови, порівн. *Siatkowska E.* Geneza języków łużyckich w świetle danych historycznych i lingwistycznych // Serbołużyczanie, kultura, historia. Brzeg, 2000. S.3–8; *Її ж:* Próba nowego spojrzenia na dyskusję o genezie łużyczyzny w świetle jednego procesu językowego // Języki mniejszości i języki regionalne. Warszawa, 2003. S.287–295; *Її ж:* Ogólnosłowiańskie tło dyskusji o dwu lub jednojęzyczności Łużyczan // Питання сорабістики. Львів, 2006. С.109–117 і інші. Тут я займаюся лише верхньолужицькою мовою.

[2] Див. *Исаченко А.В.* Какова специфика литературного двуязычия в истории славянских языков // Вопросы языкокознания, 7. 1958. С.42; *Виноградов В.В.* Проблемы литературных языков и закономерности их образования и развития. Москва, 1967; *Lewandowski Th.* Linguistisches Wörterbuch. B.1–3, 5. Heidelberg – Wiebaden, 1990. S.1066; Encyklopedia języka polskiego / Pod red. S. Urbańczyka. Wrocław, 1991. S.134–135. *Siatkowska E.* Szkice z dziejów literackich języków słowiańskich. Warszawa, 2004. S.8–10 і багато інших.

[3] Я.А. Смолер прийняв за взірець фрагмент праці російського славіста М.Пипіна "Обзор истории славянских литератур. Петроград", 1865. (2-ге вид., 1880).

© Сятковська Е., 2011

ратури", де приділена увага й лужицькій мові. Не менш важливі для лінгвіста спостереження містяться в наступній праці тих же авторів – "Історії серболужицької культури (XVIII–XIX ст.)" (Львів, 1991)[4]. Такий самий характер має популярно-наукова публікація Е.Сятковської "Майже все про мову лужичан" (Warszawa, 2001)[5].

Багато сорабістів, як лужицьких, так і закордонних, не ототожнюють літературної мови з мовою літератури, а трактують її автономно. Першим такий підхід застосував Й.Пата, але його праця ще не була написана на належному науковому рівні. 1960 р. проблема опрацювання наукової історії лужицьких мов обговорювалася на конференції в Будишині. Поштовх до початку такої дискусії дала прочитана на конференції доповідь Г.Шустера-Шевца "Стан і завдання лужицького мовознавства"[6]. Доповідач коротко проаналізував стан дослідження лужицької літературної мови і вказав на чинники, що зумовили її виникнення.

Ідею дослідження наукової історії мови Г.Шустер-Шевц почав реалізовувати в розвідці "Історія лужицької літературної мови. Загальний виклад", опублікуваній 1963 р. у виданні "Slavjanska filologija" в Софії. Упродовж багатьох наступних років він поглиблював і відшліфовував цю тематику, розглядаючи її у порівняльному аспекті ("Розвиток літературно-мовних процесів у західнослов'янському світі" // "ZeitSchrift der Slawistik". XVIII. 1973. (С.213–226), пропонуючи версії в популярному стилі (доповідь "Розвиток літературної мови у лужицьких сербів" (Sorabisticke Přednoški, 1977), а також у польському перекладі в "Studiach z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" (1980. Вип. XIX. С.217–238), приділяючи увагу різним ключовим питанням історії ("Міхал Френцель і його роль у розвитку верхньолужицької літературної мови" // Rozhlad 1979. 29/10. S.369). Нещодавно Г.Шустер-Шевц опублікував статтю "Якуб Барт-Чішинський і верхньолужицька літературна мова" (Lětopis. 2010. LVII. I. S.3–9).

На заклик вченого відгукнувся К.Трофимович. У 1970 р.[*] він видав "Нариси з історії серболужицької літературної мови" (Львів). Наступні праці українського сорабіста ("Культурне завдання верхньолужицької літературної мови" // Rozhlad. 1975. 25/2. S.43–46) або "Еволюція норми верхньолужицької мови", середина XIX–перша третина XX ст." (Проблеми слов'янознавства. Львів, 1978. Вип.17. С.98–104) мають більш теоретичне спрямування. Лужицьке наукове середовище уважно стежило за дослідженнями українського вченого[7].

Лужицький сорабіст Г.Фаска, який займався вивченням історії рідної мови, робив акцент на протиставленні літературної мови діалектам. Він створив теорію виникнення літературної верхньо- і нижньолужицької мов на різних діалектних основах однієї пралужицької мови. На думку дослідника, одна лужицька мова виступає в двох літературних варіантах[8]. Першою працею цього вченого з історії мови стала розвідка "Серболужицька літературна мова і її зв'язок з діалектами" // Zbornik za filologiju i lingvistiku. XVIII, nr 2. Zagreb, 1975. Останнім синтезом поглядів Г.Фаски є його дослідження "Розвиток і зміни верхньо- і нижньолужицької літературних мов і їхніх норм" (Serbšćina. Серія "Najnowsze dzieje języków słowiańskich". Red. S. Gajda. Opole, 1998. S.167–255). Згідно з тематикою всієї серії, Г.Фаска досліджує там найновішу історію мови.

---

[4] Публікацію рецензував С. Марціняк у часописі "Zeszyty Łużyckie". Т.3. 1992. С.138–140.

[5] Праця складається з двох частин: перша – це нарис історії лужицьких мов (с.9–64), друга – вступний курс до вивчення верхньолужицької мови для славістів, автором цього курсу є Т.Мешканка (с.67–144).

[6] Публікація в журналі "Lětopis". 1961. A 8. С.99–123.

[*] У цьому ж році вийшли "Нариси серболужицької літератури".

[7] *Michałk F.* Ukrainski přećel Serbow přepytuje wuwiće hornjoserbskeje rěče // Lětopis. 1978. Rjad A, 25/1. S.104–108.

[8] До такого висновку дійшли, на основі своїх досліджень, автори діалектологічного атласу "Серболужицький лінгвістичний атлас" (Т.1–15. Bautzen, 1965–1996), до яких належав Г.Фаска.

Ще багато науковців, а саме Г.Єнч, Р.Льотцш, Р.Марті, Ф.Міхалк, Я.Петр, Дж.Стоун, Я.Шолчіна, С.Вьолькова і інші, зробили свій внесок у дослідження історії лужицької мови, але у цій статті здійснений лише загальний їх аналіз.

У жодній з названих публікацій періодизація історії лужицької мови (якщо вона взагалі бралася до уваги) не спиралася на мовні критерії. Йдеться не про внутрішній розвиток системи мови[9], а про зміни у її розвитку, спричинені зовнішніми чинниками.

У праці "Майже все про мову лужичан" зроблена спроба хронологічно упорядкувати процеси, що відбувалися в історії лужицького письменства окремо в VI–XV, XVI–XVIII, XIX–XX ст. Але це зовсім не періодизація.

Давніші праці, як уже зазначалося, по-перше, виводили розвиток мови з розвитку письменства і використовували для періодизації культурологічні критерії, які для мовної системи відіграють лише посередню роль. Хоча письменство надає літературній мові матеріальну форму, пришвидшує її виникнення[*], все ж мова письменства не тотожна з літературною мовою. Вона є лише "однією її стороною". "Іншою стороною" є скодифікований, наддіалектний, нейтральний функціонально і стилістично усний засіб загальнонародної комунікації[**]. По-друге, в давніших працях літературну мову поєднували

з мовою національною. Зародження національної мови в науці пов'язується (але не завжди) з утворенням нації, а виникнення нації загалом (але не завжди) – з виникненням держави[10]. Наприклад, А.Каліна ("Historia języka polskiego". T.I. Lwów, 1883) початком польської літературної мови (він ще не дефініював цього поняття) вважав зародження польської держави, тобто 966 р. – дату хрещення Польщі.

Ситуація лужичан є особливою. Не маючи держави, вони створили націю, національну мову і в межах національної – мову літературну[11]. В цьому контексті привертає увагу доповідь Г.Шевца, виголошена 1960 р., зокрема її фрагмент: "Дослідження лужицької мови починаються у XIX ст. Тоді разом з лужицьким народом постала лужицька літературна мова. Велику роль відіграла також художня література (Зейлер, Чішинський, Новак)"[12].

Вичерпну інформацію про лужичан у XIX ст. дає Р.Єнч ("Історія лужицького письменства", т.2, с.7–12). Переломною подією у житті лужичан стало скасування кріпацтва селян, які становили в Лужиці домінуючу суспільну верству і були основою "лужицькості". Ця подія, разом із кризою в сільському господарстві, стала причиною того, що вільні селяни почали покидати свої землі в пошуках праці в промисловості. Окрім багатьох негативних наслідків, це мало також позитивні результати. У XIX ст. лужичани пізнали всю свою батьківщину, яка протягом століть обмежувалася рідним селом чи околицею[***]. Зміна їхньої ментальності відобразилася в мові. Батьківщину спочатку називали словом *domizna*, яка є відповідником німецької назви *Heimat* – "рідний дім і околиці", лише у XIX ст. з'явилася назва *wótčina*, відповідник німецького слова *Vaterland* – "країна всіх її мешканців"[13].

---

[9] Внутрішній розвиток мовної системи є об'єктом дослідження історичної граматики, яку визнають окремою дисципліною. Про чітке розділення історичної граматики та історії мови див.: *Furdal A*. Przedmiot i zakres historii języka polskiego // Studia językoznawcze poświęcone Stanisławowi Rospondowi. Wrocław, 1967. S.115 – 122.

[*] У народів, які тривалий час не мали літератури, писаної рідною мовою, попри те, що мали багату усну літературу (балканські, східнослов'янські народи, із західних – словаки, лужичани), пізно створилася літературна мова.

[**] У цьому формулюванні об'єднано кілька визначень, утворених на методологічно різних позиціях.

[10] Порівн. *Szacki J*. Реєстрове слово *naród* // Nowa encyklopedia powszechna. Warszawa, 1996. T.4. S.396–397.

[11] На сучасному етапі розвитку науки літературну мову трактують як один із різновидів національної мови, див.: *Siatkowska E*. Szkice... S.7–9.

[12] *Schulz-Šołćina J*. Studien zur Sprache des Dichters Jakub Bart-Ćišinski // Lětopis, Sonderheft. 2009. S.11.

[***] У містах зустрічали приїжджих з інших околиць, самі подорожували, читали праці про різні регіони Лужиці, наприклад, збірник народних пісень Я.А.Смолера тощо.

[13] Більше про це: *Siatkowska E.* Dom rodzinny i ojczyzna w poezji Handrija Zejlera i Jurija Brězana // Obraz domu w kulturach słowiańskich. Warszawa, 1997. S.73–78.

Енциклопедичне визначення слова “нація” таке: “суспільство людей, об’єднаних спільною національною свідомістю”[14]. У випадку лужичан народження спільної національної свідомості зумовило виникнення нації, а також національної мови. Звичайно, система лужицької мови формувалася протягом століть, але як наддіалектний засіб спілкування була прийнята її ж носіями лише в XIX ст. Тоді ж остаточно сформувалася лужицька літературна мова.

Механізми цього процесу вивчав Г.Фаска* в монографії “Граматика сучасної верхньолужицької літературної мови” (Бауцен, 1981), написаній у співпраці з Ф.Міхалеком. З огляду на скасування кріпацтва у XIX ст., лужичани могли залишати місця свого постійного проживання, їм потрібно було порозумітися з мешканцями інших місцевостей, які говорили іншим, ніж вони, діалектом. Це викликало потребу спілкуватися за допомогою прийнятного для всіх варіанта, тобто літературної мови.

Таким чином, періодизація літературної верхньолужицької мови на основі культурологічних критеріїв охоплює лише одну сторону, а саме – мову письменства. Натомість, періодизацію на основі етносоціологічних критеріїв створити дуже важко. Зв’язок літературної мови з національною мовою простежується лише на етапі її виникнення.

На нашу думку, у цьому випадку найкраще застосовувати історично-мовні критерії, про що йтиметься далі.

У попередньому матеріалі я намагалася окреслити проблематику літературної мови лужичан (конкретніше – верхньолужицької мови) на основі наукових теорій. Тепер зроблю спробу зіставити це з історичним фактами, які охоплюють початки і розвиток літературної верхньолужицької мови як процес, що почався задовго до XIX ст.

Джерела містять мало інформації про раннє функціонування в суспільній сфері усного компонента верхньолужицької мови. Під час перших християнських місій верхньолужицькою мовою послуговувався єпископ Бено – патрон Лужичан. Пізніше про впровадження лужицької мови до церкви подбали лютеранські пастори. Вони не могли поширювати свою віру німецькою мовою, бо парафіяни їх не розуміли. Тому проповідували[15] і співали** у храмах по-лужицьки. Можливо, з’являлася мова лужичан і в судах.

Більше відомо про писемний варіант мови. Попередниками виникнення національного письменства (ще не літературною мовою), окрім назв місцевостей, були глоси в іноземних писемних текстах. Найстарші лужицькі глоси походять з 1241 р., вони зафіксовані в пергаментному рукописі латинського псалтиря, виданого в 1832 р. в Маґдебурзі. Їх недостатньо, щоб можна було визначити: написані вони верхньо- чи нижньолужицькою мовою. Перший, дуже короткий, цілісний текст з XVI ст. – це присяга верхньолужицьких міщан з Будишина на вірність чеським королям.

Найстаршим значним за обсягом текстом, написаним діалектною верхньолужицькою мовою з околиць Будишина, є катехизис В.Варіхіуса (1564–1618), згодом – сім покутних псалмів Г.Мартіні (1575–1632), пісенник Грегоріуса (з кінця XVI ст.), який, окрім архаїчних елементів верхньолужицької мови, містить також елементи нижньолужицької. У мові цих джерел єдиної мовної норми не помічено. Основи літературної мови почали закладатися пізніше, ніж виникло письменство.

У своєму розвитку літературна верхньолужицька мова пройшла кілька етапів.

Етап 1. Поширення протестантами любійського діалекту з околиць Будишина. Верхньолужицька літературна мова почала формуватися в особливо тяжкий в історії лужичан період. 1618 р. знаменується протистояннями між таборами контрреформації

---

[14] Див. *Szacki J.* Реєстрове слово *naród* // Nowa encyklopedia powszechna. Warszawa, 1996. T.4. S.396–397.

* Його підсумки підштовхують до таких самих висновків.

[15] На жаль, не збереглися тексти, але “Serbski słownik biograficki k stawiznam a kulturje Serbow” (Budyšin, 1984) біля багатьох прізвищ з XVI ст. подає окреслення *predar* (*проповідник).*

** Розвиток церковного співу всіх віруючих припадає на період реформації. До цього часу кантор співав полатинськи, а парафіяни йому підспівували.

та реформації, які тривали 30 років. Однією стороною в цій війні була Католицька Ліга, найважливішими членами якої стали країни, що належали Габсбургам і католицьким німецьким князям. Другою – Протестантська Унія, до якої належали Нідерланди і яку підтримували Франція, Швеція, Сабаудія і періодично Данія.

Лужиця, розташована між католицькою Чехією і протестантською Пруссією, була місцем воєнних дій. Постійні бої, переходи військ, конфіскації майна, пожежі доводили і так бідне сільське населення Лужиці до злидарства. Недостатнє харчування і погані гігієнічні умови спричинили спалахи епідемії. Здавалося, біологічно виснажений лужицький народ уже ніколи не підніметься. А він не лише звівся, а й досяг культурного розквіту.

Як уже зазначалося, протестантські духівники намагалися запровадити в Лужиці нову релігію. Головним джерелом протестантської доктрини є *Біблія*. Лужичани ж не мали Біблії рідною мовою*, а німецької взагалі не розуміли. На початку XVII ст. рада протестантських духівників Лужиці вирішила, що необхідно, по-перше, перекласти Біблію лужицькою мовою; по-друге, уніфікувати мову, якою користуватимуться в протестантській церкві у всій Лужиці. У той час говорили: "Скільки парафій, стільки й діалектів".

Переклад Біблії доручили освіченому пасторові, лужичанину Міхалу Френцелеві (1628–1706). Він закінчив у Мішні школу ім. св. Афра[16], здобув вищу теологічну освіту в Ляйпцігу і Віттенберзі. Став парохом у селі Будестеци біля Будишина.

У 1662 р. М.Френцель почав перекладати Новий Заповіт. Два перші Євангелія видав у 1670 р., повний переклад побачив світ у 1706 р. В основу перекладу покладено любійський, або підгірський, діалект, з територій на південь і схід від Будишина. Свій вибір перекладач обґрунтував тим, що це "найчистіший лужицький діалект". У ході роботи він використовував переклади Святого письма іншими слов'янськими мовами, а саме Краліцьку Біблію Чеських Братів** і польський євангелістський переклад – Ґданську Біблію[17].

М.Френцель мав намір реформувати лужицьку орфографію, взявши за зразок письмо Чеських Братів. Орфографія З. Берлінека, якою послуговувалися на той час, не передавала всіх звуків лужицької мови. Робота загальмувалася через опір німецьких друкарів: їм дуже важко було працювати з новими шрифтами, тому вони не підтримали проекту М.Френцеля.

Окрім перекладу Нового Завіту, М.Френцель видав Катехизис (1693) (разом з іншими пасторами), Псалтир (1703) і проповідь про таємницю хрещення ("Поствітська купіль", 1688).

Праці М.Френцеля стали обов'язковими для протестантських лужичан книгами для читання. Оскільки для прибічників М.Лютера Біблія є великим авторитетом, мову її перекладу прийняли як взірець.

Верхньолужицькі письменники також почали використовувати цей діалект. Найбільший вплив на розвиток мови мала Біблія з 1728 р. чотирьох лужицьких пасторів. Це був переклад Старого і Нового Заповіту, який мовою дуже мало відрізнявся від перекладу М.Френцеля. Ця Біблія підтримувала норму, яку запровадив парох із Будестец.

А нащодень кожен лужичанин використовував свій діалект.

Етап ІІ. Формування католиками власного варіанта писемної норми на основі куловсько-каменецького діалекту. Щоб з'ясувати, як з'явилася у католиків Верхньої Лужиці конкурентна мовна норма, потрібно повернутися назад у часі.

---

* У 1548 р. пастор М.Якубіца вже завершив свій переклад Біблії верхньолужицькою мовою, але він залишився в рукописному варіанті.

[16] У 1575 р. рада лужицьких пасторів вирішила, що кожного року двоє лужичан можуть безкоштовно стати слухачами підготовчого курсу в Мішні перед здобуттям теологічної освіти (див. *Knauthe Ch*. Der oberlausitzer Sorbenwendischen Umständliche Kirchengeschicht. Görlitz, 1767. S.238). М.Френцель скористався цією можливістю.

** Наступники гусизму.

[17] Про використання польського перекладу див.: *Siatkowska E*. Jakubica i Frencel – dwa najstarsze łużyckie przekłady Nowego Testamentu // Lětopis II. 1992. S.24–28.

У 1620 р. саксонські війська придушили повстання будишинських міщан, яке вибухнуло проти номінальних власників Лужиці – Габсбургів. На знак вдячності за допомогу Фердинанд II Габсбург 3 травня 1635 р. віддав саксонському електорові Яну-Єжи I (1611–1656) верхньолужицькі маркграфства як спадкову власність саксонських князів з роду Веттінів, на що Ян-Єжи I, атакуючи Будишин, розраховував. Під своєю опікою Габсбурги залишили лише землі на півдні Верхньої Лужиці, які належали католицьким монастирям. Таким чином, у саксонському протестантському морі утворився габсбурзький католицький острів.

Габсбурги справді взяли під опіку лужичан-католиків. Мартін Лютер, який походив із Саксонії, заборонив сюди в'їзд єзуїтам, натомість, влада Чехії, яка була підлеглою Габсбургів, допомагала лужичанам налагоджувати контакти з цим орденом, що відбувалося в санктуарії Нова Крупка неподалік кордону. Багато мешканців Лужиці проявляли бажання вступити до ордену єзуїтів. Для них у Празі й Оломоуці заснували духовні семінарії.

За таких обставин виникло католицьке письмо, яке відрізнялося мовою, орфографією, тематикою.

Розвивалася передусім релігійна література. Тут можна згадати твори Ю.Г.Светліка (1650–1729), насамперед переклад усієї Біблії, літургічні читання, церковні пісні, катехизис, потім – молитовники, співники М.Я.Валди (1721–1794) і Я.Ю.Ганчки (Прокопа) (1731–1789), переклад Б.Мета (1759–1835) "Про наслідування Христа" Томи Кемпійського.

Католики писали твори не лише релігійного характеру. Важливу роль відіграла друкована верхньолужицька граматика "Principia linguae wendicae" Я.К.Тіціна, видана в Празі 1679 р.

Етап III. Продовження розвитку будишинського варіанта протестантськими письменниками. Як відповідь на створення в Чехії освітніх осередків для лужичан протестанти заснували конкурентне Товариство Лужицьких Проповідників у Ляйпцігу і розширили для лужичан можливості здобувати теологічну освіту у Віттенберзі.

Католики і протестанти конкурували також у сфері підтримки лужицької культури. За межами Лужиці, в Празі і Ляйпцігу, виникли два центри, де розвивалося лужицьке письменство і поширювалася інша мовна норма. У Празі католики популяризували мовну норму на основі куловсько-каменецького діалекту, протестанти в Ляйпцігу – на основі будишинського діалекту*.

Перші твори протестантської художньої літератури, тобто вірші батька і сина Ю.Меня (1727–1785) і Р. Меня (1767–1841), ще не пов'язані з Ляйпцігом. Перший автор був перекладачем німецького автора Г. Клопштока. Особливо цікавою є його парафраза оди Г.Клопштока про рідну мову "Поетична пісня", яку Ю. Мень назвав "Гімн про мову" ("Rěčerski kěrluš"). Цей твір у стилі бароко возвеличує лужицьку мову. В такій самій панегіричній тонації писав і син, прославляючи своє рідне село Несвічідло.

Вже у XVIII ст., у період до утворення нації, в Ю.Меня знаходимо зразки замилування не лише діалектом, а й рідною мовою, яку він трактує як мову всього народу. Щоправда, твір є травестією на німецькій основі, але він насичений рідними реаліями, що свідчить про знання історії і про відчуття єдності народу. Може, це було провіщення появи літературної лужицької мови?

Найбільше значення для пробудження почуття національної і мовної ідентичності мало *національне відродження* у XIX ст., яке на лужицький ґрунт переніс з Чехії пастор* Я.А.Смолер (1816–1884) і яке "проникло в серце і розум" кожного лужичанина.

---

* Найстарша норма любійського діалекту, яку промував М.Френцель, з часом поширилася на інші будишинські діалекти.

* Здобути освіту могли передусім духівники.

Саме завдяки національному відродженню всі лужичани справді відчули себе спільнотою.

Я.А.Смолер відкрив лужичанам вікно у світ, ознайомивши їх з новими течіями, передусім з панславізмом. Він був людиною європейського світогляду, своїми працями з фольклору відомою у Вроцлаві, Празі, Москві. З одного боку, він підносив престиж лужицької науки на міжнародній арені, а з другого – показував своїм землякам здобутки рідної культури. Я.А.Смолер був першим видавцем збірки лужицьких народних пісень[**] "Пісні верхніх і нижніх лужичан" (1841–1843).

Велике значення для розвитку літературної мови мав романтизм. Найвизначніший романтичний поет Верхньої Лужиці, пастор Г.Зейлер (1804–1872), походив з лужицьких проповідників Ляйпціга. Його заслугою було поширення протестантської норми як у літературі, так і в живому мовленні. Він був автором патріотичних пісень "Гарна Лужиця", "Ще Лужичани не згинули"[***], ораторій, наприклад "Пори року", збірки віршів "Лужицькі вірші своєму любому народу для вжитку і забави", циклу сатиричних творів "Ганс Вучба" і багатьох інших. Цей популярний письменник своїми творами викликáв симпатію не лише до себе, а й до свого краю, земляків, народної культури (використовував елементи рідного фольклору) і передусім до своєї мови. Він звертався до простих людей, які говорили діалектом, і навчав їх наддіалектного варіанта лужицької мови. При цьому він вдавався до розваги, в основному співу.

Г.Зейлер, разом з Я.А.Смолером, підіймав і зміцнював у лужичан почуття національної ідентичності. Це стало переломним моментом в історії літературної верхньолужицької мови.

Інші поети доби романтизму – К.Б.Пфуль (1825–1889), Я.Радисерб-Веля (1882–1907), Я.Б.Мучінк (1821–1904), М.Домашка (1820–1897) – ішли далі шляхом, прокладеним Г.Зейлером.

Не можна забувати також про кодифікаторів мови, до яких належав К.Б.Пфуль, автор "Серболужицького словника" (1867), граматики "Фонетика та морфологія верхньолужицької мови" (1867) і орфографії "Верхньолужицький правопис" (1848)[****]. Я.А.Смолер написав "Німецько-лужицький словник" (1843) і німецько-лужицький розмовник "Малий лужичанин" (1841), Г.Зейлер – граматику "Коротка граматика лужицької мови на основі будишинського діалекту" (1830). Вони боролися з іноземними запозиченнями в лужицькій мові[*****], визначали напрями розвитку граматичних процесів. Науковці, журналісти, політичні, суспільні, освітні діячі робили лужицьку мову багатофункціональною.

Народження літературної верхньолужицької мови стало довершеним фактом.

Етап IV. Католицький варіант літературної верхньолужицької мови вливається у протестантський. Літературна лужицька мова народилася, але не набула остаточної форми. Вона пережила ще один етап розвитку.

Особливістю цієї мови стала наявність двох варіантів: одного – на основі любуйського (пізніше загальнобудишинського) діалекту (протестантська норма М.Френцеля) і другого – на основі куловсько-каменецького діалекту (католицька норма Светліка–Тіціна). Ця остання з часом змінила діалектну основу на хрусцянську, за назвою місцевості, з якої походило багато католицьких письменників на чолі з Я.Бартом-Чішинським (1856–1909)[*].

---

[*] Її називають "дзеркалом, в якому лужицький народ побачив самого себе".

[**] Перше речення і мелодія запозичені, очевидно, з польського національного гімну, з яким Г.Зейлер ознайомився за посередництвом свого друга А.Кухарського.

[***] Він співпрацював з Я.А.Смолером і М.Горніком.

[****] Слов'янські слова не вважали за чужі і ними часто заміняли германізми.

[*] В католицькій Лужиці і зараз живе більшість літераторів, однак вони свого діалекту не використовують.

Католицькі письменники здебільшого були вихованцями Сербської семінарії у Празі. До них належав Я.П. Йордан (1818–1891), науковець (автор верхньолужицької граматики), який дотримувався слов'янофільських поглядів, редактор журналу "Jutnička". Щоправда, він не популяризував католицької норми на практиці, бо писав німецькою мовою, але багато зробив для розвитку верхньолужицької мови.

Лужицькі католицькі студенти в Празі заснували народну організацію "Serbowka". Ця організація видавала журнал "Kwětki", в якому студенти друкували свої вірші. Це не була висока поезія, з огляду на рівень літературної майстерності, вона залишалася далеко позаду порівняно з творчістю плеяди протестантських поетів з оточення Г.Зейлера. Її цінність полягає у тому, що вона представляє тогочасну писемну верхньолужицьку мову католиків, яка наближалася до домінуючої протестантської норми, відрізняючися від неї лише орфографією. Найвідомішими "сербівчанами" були лірик К.А.Фідлер (1835–1917) і автор численних епічних історичних творів Я.Чесля (1840–1915).

Найважливішу роль на третьому етапі розвитку літературної лужицької мови відіграв Я.А.Смолер, а "архітектором" IV етапу був передусім католицький священик М.Горнік (1833–1894), уродженець Ворклец біля Каменця, вихованець празької духовної семінарії. Після смерті Я.А.Смолера М.Горнік став найвидатнішим лужицьким науковим авторитетом у сфері мовознавства, історії, фольклористики і найбільшим популяризатором ідей *відродження*.

Старше покоління лужицьких мовознавців зосереджувало увагу на пуризмі, натомість, М.Горнік продумав цілу концепцію розвитку лужицької літературної мови.

Передусім (як і інші діячі періоду *відродження*), Горнік розглядав лужицьку мову в слов'янському контексті. Йому боліло те, що християнство, а з ним і вищу культуру, в Лужицю принесли німці. Будучи добрим істориком, він підтримував науково слабку теорію прийняття лужичанами християнства від просвітників Кирила і Мефодія. Ця теорія була і дотепер залишається популярною в суспільстві, очевидно, через те, що додає лужичанам почуття приналежності до великої слов'янської родини. Свої історичні уподобання М.Горнік проявляв також у популяризації старолужицького письменства, в якому він убачав прадавні традиції лужицької культури. Лужицьку мову майбутнього він розглядав як спадкоємицю минулих часів і не схвалював впровадження до неї сучасних діалектизмів. Крім того, М.Горнік хотів об'єднати норми верхньо- і нижньолужицької мов, а в межах верхньолужицької норми – католицький і протестантський варіанти. Останнє йому значною мірою вдалося.

Як прибічник Смолера і Пфуля, Горнік опрацював правила орфографії, в яких намагався поєднати орфографію католиків і євангелістів. Цю орфографію назвали *аналогічною*, тому що правила були аналогічними з іншими слов'янськими правилами орфографії, головно чеськими.

Про мову католиків і євангелістів М.Горнік часто писав статті, які публікував у періодичному виданні "Časopis Maćicy Serbskiej". В одній з них у 1833 р. він намагався усунути розбіжності між двома варіантами літературної мови. Так, євангелістам він пропонував до прикметників з м'якою основою додавати закінчення genetivus singularis masculinus *-eho*, як це робили католики, а до твердих основ – закінчення *-oho*[*]. Такі компромісні рішення притаманні М.Горніку.

Найважливішу роль у розвитку літературної мови у Верхній Лужиці відіграв католицький священик, найбільший лужицький поет Я.Барт-Чішинський[**]. Він був прибічником поміркованого пуризму (допускав германізми, які на той час уже вкоренилися в мові), підтримував народну літературу, яку наслідував у своїй поезії. Він представляв прогресивні погляди руху "Молодих сербів", полемізуючи з консервативним К. Пфулем (стаття "Голос лужичан до лужичан" // "Lipa Serbska", 1877/78). Я.Барт-Чішинський підносив лужицьку літературну мову на високий рівень головно завдяки

[*] У сучасній верхньолужицькій мові як до м'яких, так і до твердих основ додається закінчення *-oho*.

[**] Найновішою великою монографією про Я.Барта-Чішинського є вже раніше згадувана праця Я. Шолчіної.

різножанровій літературній творчості: ліричній (наприклад, “Природа в серці”, 1889), епічній (наприлад, “Наречений”, 1877), драматичній (наприклад, “На городищі”, 1880) і ін.

У своїх творах автор використовував, як правило, протестантську норму, але в ній було багато ознак католицького варіанта, наприклад, форми *płaćicy* замість *płaćo*, *hrabła* замість *hrabnyła*, скорочені форми двоїни *naj*, *waj* замість *naju*, *waju*, (*won*) *stoji* замість *steji* і ін. Діалектизми цього типу не прийнялися. Замість форм з католицької норми (*Rusowje, rjeniši*), вживаються форми з протестантської (*Rusojo, rjeńši*). Натомість, у сучасній мовній політиці утвердилися принципи, якими керувався Я.Барт-Чішинський: демократизація мови, її прогресивність і поміркованість[18].

Отже, незважаючи на розкол мовної норми на два варіанти, сучасна літературна верхньолужицька мова поєднала їх і стала спільним витвором протестантів і католиків.

Переклад ***Оксани ОГОРІЛКО***

ATTEMPT OF UPPER SORBIAN LITERARY LANGUAGE PERIODIZATION

Eva SYATKOVSKA

Professor of Warsaw University
(The Institute of Western and South Slavic studies)
home address: 4/8, Constitution area, Warsaw 00-522 (Poland)
тел. 48-22-602-275-189; e-mail: ewasiatkowska@gmail.com

The article is a certain methodological proposal, namely, the periodization of the Upper Sorbian language based on linguistic criteria. In detail the modern state of the history’s of Upper Sorbian language researches by the European scholars has been analyzed. The development of two standards of Upper Sorbian language are presented – Catholic and Protestant.

Key words: literature, dialect, the national language, literary language, language of literature, language norm, evangelicals, Catholics, periods.

[18] Пор. *Šewc H*. Jakub Bart-Ćišinski a hornjoserbska spisowna rěč // Lětopis. Nr.1. 2010. S.7–8.

ПОПЫТКА ПЕРИОДИЗАЦИИ ИСТОРИИ ВЕРХНЕЛУЖИЦКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Ева СЯТКОВСКАЯ

профессор Варшавского университета
(Институт западной и южной славистики)
домашний адрес: площадь Конституции, 4/8, Варшава, 00552 (Польша)
тел. 48-22-602-275-189, e-mail: ewasiatkowska@gmail.com

Статья является определенным методологическим предложением, а именно периодизацией истории верхнелужицкого языка на основе лингвистических критериев. Детально проанализировано современное состояние изучения истории верхнелужицкого языка европейскими сорабистами. Показано развитие двух норм верхнелужицкого языка – католической и протестантской.

Ключевые слова: литература, диалект, национальный язык, литературный язык, язык литературы, языковая норма, евангелисты, католики, периодизация.

Стаття надійшла до редколегії 05.08.2010
Прийнята до друку 24.09.2010